

A cigány gyerekek oktatásának fejlesztése

(A Soros Alapítvány javaslatai)

A javaslatok indoklása

A cigány népességre vonatkozó foglalkoztatási statisztikák szerint Magyarországon a cigányoknak az átlagosnál sokkal nagyobb az esélyük arra, hogy tartósan kívül rekedjenek a foglalkoztatottak rétegén. Ennek legfőbb okai a cigányok iskolázottsági lemaradásában, hátrányos lakóhelyi helyzetükben (kistelepülések, válságövezetek) és a velük szemben megnyilvánuló diszkriminációban rejlenek.

Ami az iskolázottsági lemaradást illeti, az elmúlt húsz év alatt ugyan jelentős mértékű volt a javulás az általános iskolát végzettek arányában, azonban a középfokú iskolák esetében a továbbtanulási és lemorzsolódási arányok nem változtak érzékelhetően. Jelenleg egy cigány gyerekek ötvenszer kisebb az esélye arra, hogy leérettségizzen, és hat-szor kevesebb az esélye arra, hogy szakmunkás-bizonyítványt szerezzen, mint nem cigány társának. Különösen az iskolázottságnak azokon a pontjain nőtt tovább az esélyegyenlőtlenség mértéke, amelyek a munkapiaci esélyeket érdemben javítanák.

Az adatok világossá teszik, hogy a jelenlegi folyamatok nem integrálják e félmillió etnikumot a társadalom egészébe. Az utóbbi évek során viszont jól körvonalazhatóvá vált a nem cigány lakosságnak is egy többszázézes rétege, mely nagyjából hasonló helyzetbe került, és hol versenytársként, hol pedig befogadó közegként találkozik a cigánysággal. A társadalom működését destabilizálja egy nagy létszámú perspektívátlan szegény szubkultúra kialakulása. Annak érdekében, hogy a most felnövő generáció tartós társadalmi leszakadását megakadályozzuk, rendkívül fontos lenne, hogy a jelenleginél jóval nagyobb arányban vegyenek részt a középiskolai képzésben és a szakképzésben.

A felemelkedési esélyekkel alig rendelkező gyerekek és fiatalok oktatási színvonalának emelése természetesen elsősorban állami feladat, de a szűkös anyagi keretek és a beavatkozás sürgőssége indokoltá teszi a Soros Alapítvány közreműködését is.

Javasolt eljárások

A társadalom egészétől leszakadt rétegek tagjainak többek között azért nincs esélyük kilépni rossz helyzetükből, mert az oktatási rendszerből hiányoznak azok a speciális intézményes formák, amelyek az érintett gyermekcsoportok integrációját elősegíthetnék. Amerikai, nyugat-európai és hazai tapasztalatok azt bizonyítják, hogy célzott programokkal komoly eredményeket lehet elérni ezen a téren. Tartós hatás akkor várható, ha abban segítünk a családoknak, hogy gyermekeik versenyképesebb magatartásformák és tudás birtokába jussanak. Csakis olyan koncepciótól várhatunk valóságos eredményt, amely minden életkori szakaszban reális lehetőségeket kínál fel a gyermekek és a családok számára.

Óvoda

Az óvodába járás, vagy nem járás az első fontos szelekciós lépcsőfok. A rendszerváltás óta az önkormányzatok képtelenek az óvodáknak az eddigi szinten való fenntartására. A hátrányos helyzetű családokból kikerülő óvodások száma drasztikus csökkenést mutat.

A helyzet javításában fontos stratégiai irány lehet a rendkívül sikeres „*head-start*” program tapasztalatainak adaptálása. A túlnyomórészt amerikai nagyvárosi környezetben kidolgozott programon természetesen módosítások szükségesek, hogy alkalmazható legyen a kritikus helyzetbe került magyarországi aprófalvakban is.

Általános iskola

A hátrányos helyzetű gyermekek iskolai sikertelensége elsősorban avval a távolsággal magyarázható, ami a szülők és az iskola értékrendje között van. Az iskola ezen akkor tud változtatni, ha az egyes gyerekekre jutó *nevelési ráfordítást növeli*.

A tanulócsoporthozvonások, iskolabezárások időszaka nem kedvez e célnak. A finanszírozási problémák természetesen a legszegényebb tanulók oktatásában jelentkeznek a legkiélezettebben. Ezeket segít az „*etnikai fejkvóta*” elnevezésű pénzforrás azokban az iskolákban, ahol a szegénysorsú gyermekek cigány származásúak. Az összeg felhasználása azonban szakmailag alig ellenőrizhető. Csak a legritkább esetben mutatható ki, hogy felhasználásának nyomában javulnak a cigány gyerekek oktatásának eredményességét kifejező mutatók. Célszerű volna, ha nem egyszerűen a tanulók etnikai származása, hanem az iskola által követett felzárkóztató program eredményessége tenné jogosulttá az intézményeket egy ilyen támogatás megszerzésére.

Bármilyen speciális forrás felhasználásának legfőbb problémája a szükséges *tantervek és programok* hiánya. A tanterv- és programfejlesztésnek két különböző gyermekcsoportot kell megcélözni. Az első: maguk az érintett gyermekek. A második: a többségi társadalomgyermekei.

Az érintett gyermekeket megcélzó programoknak mindenképp abból a tényből kell kiindulni, hogy a szociális hátrány az iskolával találkozáskor elsősorban nyelvi hátrány formájában jelenik meg. Ez a cigány és más anyanyelvű gyerekek esetében is így van, és a magyar anyanyelvű gyerekek esetében is így van: a cigányság többségét kitevő magyar ajkú cigányok gyerekei ugyanolyan típusú nyelvi hátrányokkal küzdenek az iskolában, mint lovári és beás nyelvű társaik. Mindenképp tehát *nyelvi felzárkóztató programok* elkészítésére van szükség.

Természettudományi területen az *alapkészségek begyakoroltatását* hangsúlyosan kezelő tantervekre van szükség. A hátrányos helyzetű családoktól ugyanis nem várható el, hogy a begyakoroltatás feladatát bármily csekély mértékben is átvegyék az iskolától.

Cigány és beás nyelvű közösségek esetében tiszteletben kell tartani a családoknak azt az igényét, hogy milyen mértékben kívánják *anyanyelvük megjelenését az iskolában*. Ez közösségenként változik, ám sehol sem jelentkezik olyan igény, hogy a közismereti tárgyakat az iskola cigányul oktassa. Másfelől viszont az is kívánatos volna, hogy a cigány vagy a beás nyelv tanulásának lehetősége a nem cigány gyermekek körében is érdeklődést keltsen.

Az etnikai kisebbséghez nem tartozó gyermekek számára oktatni kell a helyben élő kisebbségek kultúráját. A Köznevelési Törvénynek ez a rendelkezése ma szinte sehol nem teljesül a cigányság vonatkozásában. A szükséges tankönyvek, tantervek is hiányoznak.

Mivel Magyarországon a legszegényebb rétegek és a társadalom egésze közti kommunikációt etnikai előítéletek is gátolják, csak akkor várhatjuk a társadalmi mobilitás csatornáinak kiépülését, ha a magyar lakosság gondolkodásában komoly mértékben teret nyernek az elfogadóbb attitűdök. Ehhez szükség van az iskola, mint kultúra közvetítő intézmény tekintélyére.

Közéiskola

Az iskolarendszernek ezen a fokán gyakorlatilag csak a szakmunkásképzők elérhetők a cigány gyerekek számára. Ezért az erőfeszítéseknek arra kell irányulniuk, hogy a hátrányos helyzetű fiataloknak megnövekedjenek a választási lehetőségeik. Ehhez három új intézményhálózat fölállítása szükséges: egy speciális *pályaválasztási tanácsadó szolgálat*, egy *tehetséggondozó kollégiumhálózat* és egy „*tanoda*” a lemorzsolódott fiatalok fölzárkóztatása, figyelemmelkísérése érdekében.

Pályaválasztási tanácsadás: A cigány gyerekek középfokú oktatásának igen gyakran az az akadálya, hogy a szülők tájékozatlansága és az általános iskolai pedagógusok közömbössége miatt a gyerekek már a pályaválasztás pillanatában hátrányba kerülnek (nem tudják, hol, milyen középfokú továbbtanulási lehetőségek állnak rendelkezésükre, mik a jelentkezés feltételei és minek alapján válasszanak a lehetőségek közül). Ezért feltétlenül szükségesnek látszik a fenti intézmények mellett olyan pedagógusokból álló speciális pályaválasztási tanácsadó teameket működtetni, amelyeket a hagyományos pályaválasztási tanácsadó intézményeknél nagyobb aktivitás és empátia jellemez. Ezek a pedagógusok nemcsak az őket felkereső szülőknek és gyerekeknek nyújtanának beiskolázási segítséget, hanem a cigány családok által sűrűn lakott régiókban maguk keresnék fel az általános iskolákat, illetve családokat, hogy a pályaválasztás előtt álló gyerekeket bejuttassák a képességeiknek és igényeiknek leginkább megfelelő iskolákba. Tevékenységük arra is kiterjedne, hogy a középfokú iskolákba beiskolázott gyerekek további sorsát szemmel tartásuk, és ha kell, erre képtelen szüleik, illetve családtagjaik helyett, középiskolai pályafutásuk alatt támogatást és segítséget biztosítsanak a számukra.

Tanoda: Miután a cigány gyerekek többségének iskolai pályafutását nemcsak etnikai hátrányok, hanem igen gyakran családi, szociális és mentális problémák is nehezítik, a középiskolai továbbtanulás még a jó képességű gyerekek esetében is az átlagosnál gyakrabban szakad félbe magatartási zavarok, tanulási nehézségek és beilleszkedési problémák miatt. Az ilyen gyerekek sikeres oktatásához speciális pedagógiai módszerekre, illetve az átlagosnál kisebb létszámokkal és nagyobb toleranciával működő intézményekre lenne szükség. Ezeknek a felzárkóztató iskoláknak az lenne a feladata, hogy az egyéni adottságokhoz, képességekhez és motivációkhoz rugalmasabban alkalmazkodva a normál rendszerű képzésben kudarcot vallott, illetve a normál iskolákból lemorzsolódott cigány gyerekeket felzárkóztassák, eljuttassák a szakmatanuláshoz feltétlenül szabott 16 éves kori alapvizsga és a felsőfokú továbbtanuláshoz feltételül szabott érettségi vizsga megszerzéséig. Miután ilyen típusú intézmények (nem kifejezetten cigány gyerekek számára) már jó hatáffokkal működnek néhány helyen az országban (pl. Budapesten a Belvárosi Tanoda), tapasztalataikat és módszereiket a cigány gyerekek speciális problémáihoz igazítva fel lehetne használni.

Tehetség gondozó kollégium: A hátrányos helyzetű tanulók középfokú oktatása sok esetben azért hiúsul meg, mert a gyerekek nem képesek beilleszkedni azokba a kollégiumi közösségekbe, amelyek a nagyvárosi középiskolákban továbbtanulásukat lehetővé tennék. Ebből a megfontolásból szükségesnek látszik néhány kritikus helyzetű hazai régió nagyvárosaiban olyan kollégiumok létrehozása, amelyek kellőképpen elfogadó és az életformaváltásra ösztönző légkört biztosíthatnak a tanulók számára. Egy ilyen kollégium úgy nyújthat lehetőséget a külön foglalkozásra, hogy a gyerekek iskolai oktatása a többségi társadalomba integrálva történik. Az intézmény arra is alkalmat teremthet, hogy a szociális hátrányokból adódó műveltségi és magatartásbeli hátrányokat a gimnáziumi elvárásoknak megfelelően pótoni lehessen.

A kollégiumnak a gyerekek tanulmányi eredményessége érdekében felzárkóztatási feladatokat is el kell látnia.

A javaslatok megvalósításának feltételei

A cigány gyerekek sikeres iskolai integrációjához a fenti programok, intézmények előbbi létrehozására lenne szükség.

Természetesen nem képzelhető el, hogy ennek szervezési és anyag terheit teljes mértékben a Soros Alapítvány vállalja.

A projekt megvalósítása csak oly módon lehetséges, ha az állami költségvetés (pl. az intézmények működésének egy részét biztosítva) és a helyi önkormányzatok (pl. az intézményekhez szükséges épületeket biztosítva) is részt vállal a terhekből. A programok beindítása és az intézményhálózat kialakítása ilyen feltételek mellett is csak fokozatosan, az időközben gyűjtött tapasztalatokat felhasználva történhet. Az intézmények telepítését

a gazdasági szempontból leginkább válságos helyzetű régiókban (Baranya, Borsod, Hajdú, Nógrád, Szabolcs) lenne célszerű elkezdni.

Egy roma oktatási program lehetséges körvonalai

A gazdasági és társadalmi feszültségek növekedésével – a Közoktatás-fejlesztési program egyéves tapasztalatai alapján is – elkerülhetetlen egy átfogó roma oktatási program megindítása. A feladat olyan nagyságrendű, hogy a legkisebb siker elérésének feltétele az, hogy a programot ne csak a Soros Alapítvány támogassa, hanem abban – már az első lépésektől kezdve – vállaljon részt a Kormány és az érintett cigány kisebbségi önkormányzatok.

A mellékelt vázlatos elképzelés a problémára adható egy lehetséges válasz, alternatíva, amely azzal az előnnyel mindenképpen bír, hogy elemei már az ország legkülönbözőbb részeiben működnek, kipróbálásra kerültek.

A programvázlat kidolgozása során maximálisan figyelembe vettük a Művelődési és Közoktatási Minisztérium ez irányú elképzeléseit abban a reményben, hogy ez lehetőséget teremt a széles körű együttműködésre. A program megindításának eldöntése azért is sürgető, mert meggyőződésem szerint az általunk vázolt elképzelések olyanok, amelyek alkalmasak jelentős mértékű központi költségvetési támogatásra is, ahhoz azonban, hogy a magyar parlament a 96-os évi költségvetésből erre a célra jelentős forrásokat biztosítson, az kell, hogy még az ősz során döntés szülessék egy közösen vállalt program beindítására.

A hazai viszonyokat ismerve elkerülhetetlennek látom, hogy a program koordinátora egy olyan cigány értelmiségi legyen, aki belülről, saját sorsán keresztül érzékeli a probléma súlyát és látja a lehetséges megoldásokat. Fontos lenne a személy kiválasztásánál azt a szempontot is érvényesíteni, hogy az illető egyik cigány érdekképviselőnek se legyen aktivistája, ezzel csökkentve a cigányság belső konfliktusainak súlyát a roma oktatási program napi működésében.

Jónak tartanám, ha a már évek óta az Alapítvány keretei között működő romaprogram kuratóriumának egy képviselője is helyet kaphatna az új programot létrehozó csapatban. Célszerű lenne az is, ha az Alapítvány Közoktatás-fejlesztési programja, valamint a Művelődési és Közoktatási Minisztérium egy-egy képviselője is részt vehetne a program beindításában. Elkerülhetetlennek látom, hogy a néhány hónapja megalakult cigány kisebbségi önkormányzat is egy fővel képviseltesse magát a programban.

Ehhez a csoporthoz kapcsolódhatna egy olyan külföldi szakértő, aki régóta foglalkozik hátrányos helyzetű kisebbségek oktatási programjainak kialakításával (pl. az USA-beli Magnet School egy szakértője) és aki egyben azt is fel tudná vállalni, hogy a program magyarországi tapasztalatai alapján a lehető legsürgősebben a régió más országaiban is hasonló programokat szervezzen.

Amennyiben az általunk elképzelt koncepció elfogadható kiindulópont, akkor azt javaslom, hogy a fentebb vázolt összetételű csoport még a nyár folyamán kezdje meg egy roma oktatási program tervének részletes előkészítését és az általuk elkészített program alapján – a kormánnyal kötött külön megállapodásban is megerősítve – induljon be egy önálló roma oktatási program.

Budapest, 1995. július 10. A Soros Alapítvány roma programja keretében támogatott oktatási témájú pályázatok

A Soros Alapítvány 1993-ben indított roma programja keretében mintegy 65 millió forint támogatást nyújtott különféle oktatási témájú pályázatokra. A nyertes iskolákat, intézményeket ismertetjük. A felsorolt intézményeken kívül mintegy száz középiskolás, valamint felsőoktatási intézményben tanuló diák részesült rendszeres ösztöndíjtámogatásban 5 millió forint értékében.

Támogatottak:

2. sz. Napközi Otthonos Óvoda Nevelőtestülete, Alsózsolca

Támogatás: 250,000 Ft

Óvodai program támogatása.

Alapítványi Munkaiskola, Edelény

Támogatás: 3,500,000 Ft

Támogatás az iskola létrehozásához és működtetéséhez.

Általános Iskola, Csány

Támogatás: 200,000 Ft

Klubnapközi program támogatása.

Általános Iskola Freinet Műhely, Tiszabő

Támogatás: 600,000 Ft

Cigánygyermek hátrányainak kompenzálása Freinet módszerrel.

Amrita Baráti Kör, Pécs

Támogatás: 600,000 Ft

Tehetséggondozó program.

Ariadne Alapítvány, Budapest

Támogatás: 2,000,000 Ft

Az Ariadne Alapítvány tanulmányi ösztöndíj-programjának támogatására.

Baktakéki Körzeti Általános Iskola

Támogatás: 200,000 Ft

Az iskola kulturális tevékenységének támogatása.

Bárczy Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskola Általános Szociálismunkás-képző Tanszék, és Belvárosi Tanoda Alapítvány, Budapest

Támogatás: 1,500,000 Ft

Cigány érettségizett fiatalok és felnőttek szociális-munkás szakra való felvételi előkészítése, valamint a felvételt nyert tanulók támogatása.

Barcsi 6. sz. Napköziotthonos Óvoda

Támogatás: 100,000 Ft

Tornaszoba felszerelésére és játszóudvar kialakítására.

Cigány Kisebbségi Önkormányzat, Berzék

Támogatás: 200,000 Ft

A felnőtt cigány lakosság részére általános iskolai végzettséget biztosító tanfolyam szervezése.

Cigánycsalád Gondozó Hálózat, Nyíradony

Támogatás: 120,000 Ft

Óvodai felszerelések beszerzése (ágynemű, torna- és egészségügyi felszerelés)

Cigány Szociális és Művelődési Módszertani Központ, Budapest

Támogatás: 4,400,000 Ft

Szaksikolákban, dolgozók iskolájában, esti és levelező felsőoktatásban tanuló fiatalok beiskolázására, ösztöndíjaira.

Csányi Általános Iskola

Támogatás: 200,000 Ft

Személyiségfejlesztés, tehetséggondozás. Klubnapközi létrehozása.

Csenyétei Általános Iskola

Támogatás: 2,400,000 Ft

Az iskola felzárkóztató programjának támogatása.

Dél-Dunántúli Tankerületi Oktatásügyi Központ, Pécs

Támogatás: 300,000 Ft

Középiskolai tanulmányokra felkészítő tábor megrendezése.

ELTE Kulturális Antropológia Tanszék
Támogatás: 1,228,000 Ft
Kulturális antropológiai cigány tanulmányok szöveggyűjtemény-sorozatának első két kötete megjelentetésére.

Erdélyi utcai Általános Iskola, Budapest
Támogatás: 1,150,000 Ft
Az iskola kulturális programjaira. Cigánygyermekek továbbtanulásának támogatása és utógondozása.

Keleméri Óvoda
Támogatás: 200,000 Ft
A keleméri óvoda tevékenységi központú oktatási programja.

Gandhi Alapítvány, Pécs
Támogatás: 26,500,000 Ft
Az Alapítványi Gimnázium működésének támogatása.

Gát utcai Kisegítő Általános Iskola, Budapest
Támogatás: 194,000 Ft
A „Fülöp atya” klub programjaira, életmódtábor szervezésére.

Gorkij Művelődési Ház, Győr
Támogatás: 500,000 Ft
Cigány szabadiskolai program támogatása.

Hernádvécsei Általános Iskola és Gyermekotthon
Támogatás: 80,000 Ft
Fénymásológép és 80,000 Ft televízió vásárlásra.

Jász-Nagykun Társadalmi Cigányszervezet, Kunmadaras
Támogatás: 100,000 Ft
Cigány gyermekek tanulmányi kirándulása a Hortobágyi Nemzeti Parkba.

Józsefvárosi Tanoda, Budapest
Támogatás: 2,000,000 Ft
Tehetséges cigány fiatalok tanulmányainak támogatása.

Kállói Polgármesteri Hivatal
Támogatás: 440,000 Ft
Hátrányos helyzetű, szakmát tanuló diákok támogatása.

Kerecsend Községért Jóléti Szolgálat Alapítvány
Támogatás: 1,300,000 Ft
Iskolai oktatásból kimaradt cigány fiatalok képzése.

Kis-Bogdán János, Pécs
Támogatás: 157,500 Ft
Népfőiskola, oktatási program.

Kovács Zoltán Alapítvány, Budapest
Támogatás: 4,500,000 Ft
Felzárkóztató óvodai program támogatása.

Kőrösi Csoma Sándor Általános Zene- és Szakiskola, Nagykálló
Támogatás: 1,000,000 Ft +1 db AT 486-os számítógép teljes konfigurációval. Oktatási programjuk támogatása.

Községi Polgármesteri Hivatal, Jánd
Támogatás: 250,000 Ft
Hátrányos helyzetű gyermekek bekapcsolása az óvodai nevelésbe.

Kurt Lewin Kulturális Alapítvány, Budapest

Támogatás: 300,000 Ft

Nyári tábor szervezése cigány és nem cigány fiatalok részére Kecskeméten.

Lenhossék utcai Általános Iskola, Budapest

Támogatás: 3,000,000 Ft

Hátránykompenzációs nevelési terv

Lenhossék utcai Általános Iskola, Budapest

Az iskolából az 1994/95-ös tanévre, középiskolákba felvétel nyert cigány fiatalok (12 fő) egyszeri 20.000 Ft/fő beiskolázási segélye és havi 5000 Ft-os ösztöndíjtámogatása.

Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége, Nyíregyháza

Támogatás: 265,000 Ft

Cigány népfőiskolai képzés

Nagy László Általános Iskola, Diákotthona, Pápa

Támogatás: 200,000 Ft

Nyári egyhetes program hátrányos helyzetű gyermekek részére.

Nyíregyházi 13. sz. Általános Iskola

Támogatás: 50,000 Ft

Cigánygyermek szocializálódása és manuális tevékenységek oktatása.

Öcsödi 1. sz. Óvoda

Támogatás: 1,100,000 Ft

Az óvoda működtetésére, eszközök vásárlására.

Ötvöskónyi Cigány Szervezet

Támogatás: 300,000 Ft

Iskoláskorú gyermekek táboroztatására.

Sátai Általános Iskola

Támogatás: 400,000 Ft

Gyermekek felzárkóztatása, valamint hozzájárulás étkezési költségekhez.

Sátoraljaujhelyi Egyház és Börtön

Támogatás: 180,000 Ft

Cigány fiatalok képzése népfőiskolai oktatás keretében.

Sumonyi Általános Iskola és Óvoda

Támogatás: 1,200,000 Ft

Az iskola felzárkóztató oktatási programjának támogatása. Iskolai felszerelések vásárlása, kulturális célok megvalósítása.

Szabó Lőrinc Általános és Szakiskola, Ózd

Támogatás: 300,000 Ft

Táborok szervezésére.

Szigethalmi 1. sz. Általános Iskola

Támogatás: 300,000 Ft

Az iskolában tanuló általános iskolások munkaprogramjának támogatása.

Tari Napköziotthonos Óvoda

Támogatás: 30,000 Ft

Könyvek vásárlására, kulturális programokra, pedagógiai előadássorozatra.

Terpesi Roma Kisebbségi Önkormányzat

Támogatás: 300,000 Ft

A terpesi iskola oktatási programjaira.

HORN GÁBOR